

Prace Filologiczne, Tom okolicznościowy 2024: 387–397

ISSN 0138-0567; e-ISSN 2720-5037

Copyright © by Krystyna Waszakowa, 2024

Creative Commons: Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-

-Bez utworów zależnych 3.0 PL (CC BY-NC-ND 3.0 PL)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl/>

<https://doi.org/10.32798/pf.1578>

KRYSTYNA WASZAKOWA

Uniwersytet Warszawski

e-mail: kwaszak@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0001-7341-658

O PRODUKTYWNOŚCI SŁOWOTWÓRCZEJ
W NOWEJ CZESKIEJ GRAMATYCE
(NA TLE TEORII MILOŠA DOKULILA)

ON WORD-FORMATIVE PRODUCTIVITY
IN THE NEW CZECH GRAMMAR
(AS COMPARED WITH MILOŠ DOKULIL'S THEORY)

ABSTRACT: The paper focuses on word-formative productivity in a new Czech grammar, particular in the two volumes work *Velká akademická gramatika spisovné češtiny. I. Morfologie. Druhy slov, tvoření slov*, published in 2018. The authors of the book – František Štícha and the group of linguists ruled by him – prepared the new description of word-formative morphology having in mind the famous original Dokulil's conception of word-formative productivity, presented in 1962 year in his authors monography *Tvoření slov v češtině. Teorie odvozování slov*. The analysis is carried within a theoretical framework of word-formative productivity in this two main works.

KEYWORDS: Czech, word-formation, productivity, Dokulil, Štícha

---

Miloša Dokulila teoria produktywności środków i typów słowotwórczych

Zaprezentowana w sposób całościowy w tomie *Tvoření slov v češtině. Teorie odvození slov*¹ koncepcja produktywności słowotwórczej ściśle wiąże się z przedstawioną w tymże dziele autorską ideą kategorii onomazjologicznych, tzn. podstawowych struktur pojęciowych, tworzących w danym języku podstawę nazwy². Zaznaczając specyfikę operacji nazywania w rozmaitych językach, czyli różne sposoby nazywania (możliwości wyrażania treści pojęciowych), uczony zauważa, że

struktury te stanowią jedynie pewien wybór struktur z ogółu relatywnie określonych pojęć, z których wiele jest niezbędnych w procesie nazywania (za takie należy uważać pojmowanie zjawiska jako kwalitatywnego, agentywnego, instrumentalnego itp.) (Dokulil 1979, s. 41).

Tak rozumiane (najogólniej) kategorie onomazjologiczne pozostają w ścisłej relacji z procesami słowotwórczymi, służącymi formowaniu, tj. strukturalizacji treści ze względu na sposób jej wyrażania w danym języku. Uczony w centrum zainteresowania i badań stawia te kategorie pojęciowe, które – jak pisze – „wyrażają się słowotwórczo, tzn. zawierają w ramach jednego wyrazu jakąś operację słowotwórczą, przede wszystkim derywację w najszerszym sensie tego słowa” (Dokulil 1979, s. 42).

W myśl przywołanej tu teorii, zorientowanej na synchroniczny opis systemu słowotwórczego języka czeskiego, istnieje zhierarchizowana struktura relacji formalno-semantycznych między wyrażeniami (jednostkami) słowotwórczymi a trzema wyróżnionymi w tej koncepcji ogólnymi typami kategorii pojęciowych. Pierwsze z nich, nazwane przez badacza *mutacyjnymi*, leżą u podstaw tworzenia nowych nazw zjawisk; mutacja oznacza zmianę podstawowego pojęcia, np. *les* ‘las’ na inne pojęcie, np. *lesník* ‘leśnik’, tzn. podstawy słowotwórczej *les* na wyrażenie pochodne *lesník*. Dwa pozostałe typy, określone jako *transpozycyjne* i *modyfikacyjne*, mają zgoła odrębny status – wskazują na „przewartościowanie zjawiska już nazwanego”³.

¹ W podanej na końcu tej pracy bibliografii tom ten figuruje jako pozycja Dokulil 1962. Dla potrzeb niniejszego artykułu sięgam do polskiego przekładu – por. Dokulil 1979.

² Por. cytat: „Takie typy struktur, strukturalizację treści (pojęcia) ze względu na sposób wyrażania jej w danym języku, nazywamy w tej pracy kategoriami onomazjologicznymi, tzn. podstawowymi strukturami pojęciowymi, tworzącymi w danym języku podstawę nazwy” (Dokulil 1979, s. 41).

³ Odwołując się do tomu, przypomnę, że *transpozycja* jest dla Dokulila synonimem abstrakcji, uogólnienia; wyraża się ono w uprzedmiotowieniu właściwości, akcji lub określenia cechy, polegającej na zmianie części mowy: a) charakteryzującej właściwość jako cechę zależną od substancji (przymiotnika, czasownika) na część mowy, która ujmuje zjawisko jako niezależne,

Uczony zdawał sobie sprawę z niemożności ograniczenia dynamicznych ze swej natury procesów tworzenia wyrazów (i związanej z nimi produktywności) do synchronicznego opisu słowotwórczego. Uważał bowiem, że badania słowotwórcze mają podwójny aspekt, jak powiada:

genetyczny, dotyczący tworzenia wyrazów we właściwym, procesualnym znaczeniu tego słowa i procesów słowotwórczych, oraz funkcjonalno-strukturalny, albo krótko funkcjonalny, dotyczący rezultatu tych procesów, struktury wyrazów i jej konsekwencji dla systemu językowego (Dokulil 1979, s. 11–12; wyróżnienia odautorskie).

Postulował też konieczność ich oddzielenia, jego zdaniem, wynikającą „z przyczyn metodologicznych” (jako że tak pomyślane działania mają różne cele), przy czym uważał, że oba typy badań winny być powiązane ze sobą i dodane do – jak to określił – „tradycyjnych celów słowotwórstwa”. Ich zakres widział nie tylko w głębszej analizie językowej tworzenia wyrazów jako jednostek leksykalnych, biorącej pod uwagę „systemową klasyfikację struktury wyrazu w świadomości językowej w każdym poszczególnym wypadku”, ale też w konieczności uwzględniania obiektywnych warunków tej klasyfikacji (zob. Dokulil 1979, s. 11).

Konsekwencją takiego podejścia była propozycja opisu produktywności słowotwórczej: ujmował ją zarówno w planie synchronicznym, jak i diachronicznym – pisał o tym *expressis verbis*:

Produktywność (środka słowotwórczego i typu słowotwórczego) jako zdolność do tworzenia nowych wyrazów jest pojęciem synchronicznego planu języka, jest dynamicznym elementem w synchronicznym obrazie języka. Realizacja tej zdolności – wytwarzania nowych wyrazów według określonych reguł – jest natomiast pojęciem diachronicznego planu języka (Dokulil 1979, s. 111).

---

abstrakcyjne. Chodzi o rzeczowniki a) odprzymiotnikowe typu *rychlý* ‘szybki’ → *rychlost* ‘szybkość’ czy *dobry* → *dobrota* oraz b) odczasownikowe typu *hrát* → *hra*, *hraní*, ujmujące właściwość, cechę lub akcję w sposób uprzedmiotowiony (por. Dokulil 1979, s. 45–47). O kategoriach onomazjologicznych modyfikacyjnych (również nie odzwierciedlających sposobu tworzenia nowych nazw), uczony wyraził następujący sąd: „ich istota polega na tym, że do treści danego pojęcia (z reguły substancjalnego) dodajemy określony znak uzupełniający, którym to pojęcie modyfikujemy (wzbogacamy)” – zob. Dokulil 1979, s. 66–67. Odnosi je do następujących pięciu kategorii: a) deminutywności, b) augmentatywności, c) mocyj (identyfikacji płci), d) istot młodych, niedojrzałych (ewentualnie nierozwiniętych, niepełnowartościowych, niepełnoprawnych z dorosłymi tworów) oraz e) kolektywności, por. przykłady autorskie: *lesík* ‘mały las’ <- les ‘las’, *dubisko* ‘wielki dąb’ <- *dub* ‘dąb’, *lvíce* ‘lwica’ <- *lev* ‘lew’, *ptáče* ‘ptaszę’ („to ptak + uzupełniający znak istoty młodej”) oraz *ptactvo* ‘ptactwo’ (z komentarzem autorskim: „to nic innego jak tylko *ptáci* ‘ptaki’, tylko z pewną modyfikacją ilościową”) (Dokulil 1979, s. 70). Autor ma tu na uwadze pojęcie – jak pisze wprost: „bogatsze o jeden znak, tzn. uzupełniający znak kolektywności” – por. Dokulil 1979, s. 79.

W sposób wiarygodny można stwierdzić nie tylko zasadniczą produktywność czy nieproduktywność środka słowotwórczego, ale i stopień tej produktywności tylko wtedy, kiedy traktujemy język jako proces, choćby nawet w krótkim okresie. Podstawowym i głównym kryterium stopnia produktywności środka słowotwórczego jest stopień jego uczestnictwa w procesie tworzenia nowych wyrazów (Dokulil 1979, s. 123; wyróżnienia odautorskie).

Spojrzenie na produktywność środków słowotwórczych w perspektywie ich dynamiki legło u podstaw wyodrębnienia w omawianej tu koncepcji dwóch typów produktywności, wyznaczanych dwiema metodami:

- a) wprost – przez badanie twórczej potencji środka lub typu słowotwórczego,
- b) nie wprost – przez badanie realizacji tej potencji (Dokulil 1979, s. 111; wyróżnienia odautorskie)⁴.

Wyodrębniona przez zastosowanie pierwszej metody *produktywność systemowa* w intencji uczonego dotyczy danych *stricte* językowych, systemowych, m.in. oceny twórczej potencji środka lub typu słowotwórczego w powiązaniu z innymi jednostkami systemu słowotwórczego. Do badań opartych na drugiej metodzie, tj. służących wskazaniu zakresu wykorzystania środków słowotwórczych, umożliwiających realizację potrzeb społecznych, uczonego odnosi określenie *produktywność empiryczna* (por. Dokulil 1979, s. 113–130)⁵. Tę wiąże z aktywnością językową człowieka, z jego możliwościami twórczymi – ich wyrazem jest proces tworzenia nowych wyrazów, świadczący o dynamicznym charakterze produktywności (por. Dokulil 1979, s. 123). Autor dodaje przy tym ciekawą uwagę na temat – nazwijmy to – „możliwości zewnętrznych” realizowania owych potencji językowych:

Realizacja potencji odbywa się naturalnie w określonych warunkach historycznych, które mogą tej realizacji sprzyjać, mogą ją popierać (na przykład przemiany społeczne w okresie budowy socjalizmu umożliwiały kobietom zajmowanie stanowisk, w okresie poprzednim zastrzeżonych wyłącznie dla mężczyzn, dlatego też wytworzyły się sprzyjające warunki dla realizacji twórczej potencji typów i środków słowotwórczych

⁴ O wzajemnym związku obu podejść mówi tak: „Jeśli nic nie przeszkadza w realizacji tej potencji, to wówczas potencja ta jest funkcją swojej realizacji (i odwrotnie – jeśli znamy realizację, to możemy określić samą potencję, a jeśli znamy potencję, to możemy odgadnąć z góry jej realizację)” – por. Dokulil 1979, s. 112.

⁵ Oba te aspekty tworzenia wyrazów traktował jako korelacyjne i komplementarne, jak to określili: „w ich dialektycznym powiązaniu, wzajemnym oddziaływaniu na siebie w procesie słowotwórczym” (Dokulil 1979, s. 275).

służących do nazywania istot rodzaju żeńskiego według odpowiednich nazw rodzaju męskiego i innych znaków) (Dokulil 1979, s. 112–113).

O współczesne paralele nie jest trudno – w polszczyźnie najbardziej narzucająca wydaje się mająca podłoże feministyczne tendencja ekspansywnego rugowania nazw żeńskich nieodmiennych typu *pani minister*, derywowanych od męskich odmiennych (<- (*pan*) *minister* czy *pani rektor* <- (*pan*) *rektor* i używania w ich miejsce form typu *ministra*, *rektorka*⁶.

Doceniając użyteczność wyodrębnionej produktywności empirycznej, Dokulil dostrzega „niebezpieczeństwa”, jakie niesie ów podział, a także wyłącznie empiryczne pojmowanie produktywności środków językowych. W tym celu nie tylko nie odrywa od siebie obu tych pojęć, ale wręcz przeciwnie – ściśle wiąże je ze sobą, zaznaczając, że „pojęcie systemowej produktywności obejmuje zespół warunków językowych, które określają użycie takiego czy innego słowotwórczego typu lub środka” (Dokulil 1979, s. 114). W toku dalszego wywodu o wzajemnej relacji między oboma typami produktywności uczony precyzuje warunki nakładane na każdą z nich, tak w zakresie formantu, jak i podstawy słowotwórczej⁷. I co ważne – odcina się od synchronicznego ujmowania produktywności (na podstawie czynników związanych z frekwencją środków słowotwórczych (formantów, typów słowotwórczych), relacjami statystycznymi w tym zakresie i liczebnością struktur tworzonych za pomocą danego środka.

Produktywność w Dokulilowskim ujęciu ma charakter skalarny, a zarazem nieskonkretyzowany, por. cytat:

kompleksowe próby określenia empirycznej i systemowej produktywności z reguły całkowicie wystarczają i w większości pozwalają na przybliżone określenie stopnia tej produktywności.

(...) w samym języku nie znajdujemy żadnych punktów węzłowych, które pozwoliłyby nam na ściśle wydzielenie poszczególnych stopni produktywności (Dokulil 1979, s. 127).

Myśl ta oznacza, że między biegunami skrajnymi (maksymalną i minimalną produktywnością) istnieje *continuum*. O wadze takiego ujęcia – można rzec: nie-strukturalistycznego⁸ – świadczy fakt, że według stopnia produktywności uczony

⁶ O tych i innych przyczynach realizacji potencji jest mowa m.in. w podanych w bibliografii pracach: Waszakowa 2021a, 2021b.

⁷ Zdaniem uczonego, rezygnacja z kryterium empirycznego jako wskaźnika produktywności jest możliwa jedynie wtedy, gdy zastąpi je kryterium „uczestnictwa środka słowotwórczego w procesie jego konkurowania z semantycznymi i stylistycznymi środkami synonimicznymi” (por. Dokulil 1979, s. 125).

⁸ Można je też interpretować jako pozostające w zgodzie z respektowanym przez Dokulila (1979) podziałem na: „jądro” (centrum) i „periferie” (peryferie).

dzieli środki słowotwórcze określone jako żywe⁹, czyli – jak czytamy – „dające się bez trudności wyodrębnić na podstawie konfrontacji z wyrazem podstawowym”, a więc wchodzące w żywe związki językowe z odpowiednimi wyrazami podstawowymi, na dwie zasadnicze grupy:

a) środki słowotwórcze produktywne w sposób nieograniczony, paradygmatyczne, jak np. tworzenie stopnia wyższego przymiotników) oraz b) środki słowotwórcze produktywne w sposób ograniczony, ograniczone co do aktywności przez występowanie konkurencyjnych synonimicznych środków słowotwórczych (Dokulil 1979, s. 130).

Skupione w drugiej grupie elementy badacz szereguje na skali, wyróżniając: środki bardzo produktywne, średnio produktywne i mało produktywne – wszystkie charakteryzowane według stopnia aktywności słowotwórczej, zależnej od występowania konkurencyjnych synonimicznych środków słowotwórczych i stopnia ich aktywności. Są to orientacyjne szacunki, nie poparte danymi liczbowymi¹⁰.

Produktywność słowotwórcza w nowej czeskiej gramatyce

Przywołane w tytule obecnego punktu rozważań (jak i całego artykułu) określenie *nowa czeska gramatyka* odnosi się do monumentalnego dzieła zbiorowego pt. *Velká akademická gramatika spisovné češtiny*. Jej celem, a zarazem przesłaniem – jak czytamy we *Wstępie* (por. s. 15–16) – jest przedstawienie szerokiej

⁹ Stojące do nich w opozycji środki martwe, nieżywe, dające się – jak czytamy – „wykryć w wyrazie tylko na podstawie badania etymologicznego”, autor zalicza do nieproduktywnych środków słowotwórczych (por. Dokulil 1979, s. 131).

¹⁰ Tego typu charakterystykę produktywności spotykamy w wielu pracach, nie tylko z czasów językoznawstwa „przedkorporusowego”. Pierwsze publikacje z zakresu słowotwórstwa, w których dane korpusowe zostały przywołane jako podstawa badawcza, dotyczyły opisu produktywności słowotwórczej w języku angielskim i niderlandzkim, w pracach Baayena, Lieber i van Marle na przełomie lat 80. i 90. ubiegłego wieku. Pozostawały one w związku z ujęciami tych spośród generatywistów, którzy próbowali stworzyć reguły słowotwórcze, paralelne do składniowych oraz uwzględniali czynniki frekwencyjne przy ocenie produktywności. Wspominam o tym, pisząc o słowotwórczych badaniach korpusowych (ich historii, stanie obecnym i perspektywach) – por. Waszakowa 2014. Taki opis produktywności znajdziemy także w polskich syntezach słowotwórstwa; w niektórych podawane są orientacyjne dane dotyczące liczby derywatów w określonej strefie aktywności, mające świadczyć o umiejscowieniu danego środka słowotwórczego na przyjętej skali jego produktywności (por. np. GWJP 1998; Waszakowa 2005). Należy jednak jasno powiedzieć, że nie są to syntezы słowotwórcze oparte na bazach korpusowych. O początkach tychże piszę we wspomnianym artykule (Waszakowa 2014); tam też wymieniam oparte na materiale korpusowym opracowania czeskie, słowackie i ukraińskie, powstałe na początku obecnego stulecia.

przestrzeni morfologicznych i syntaktycznych zjawisk języka naturalnego, w tym zjawisk słowotwórczych, związanych z szykiem oraz tekstotwórczych, jako zestawu norm o różnym stopniu ustabilizowania, które dojrzały twórcy tekstów spontanicznie respektują w procesie ich naturalnego powstawania. Zaplanowana jako opracowanie na miarę XXI wieku, niniejsza gramatyka w całości ma opierać się na danych materiałowych, a konkretnie: na analizach żywych współczesnych tekstów, zarejestrowanych w ČNK (Czeskim Narodowym Korpusie)¹¹. František Štícha, główny autor dzieła, a zarazem jego pomysłodawca, syntetycznie charakteryzując bazę materiałową we *Wstępie* do wydanych w 2018 roku dwóch pierwszych woluminów nowej gramatyki, poświęconych słowotwórstwu, mówi o tym wprost w następujących słowach:

Tato gramatika je z velké části založena na **analýzách živých současných psaných textů** a jejich syntaktických celků – syntagmat, klauzí, vět a souvětí – **obsažených v Českém národním korpusu** (Štícha, F. a kol. 2018, s. 17; wyróżnienia autorskie).

Oba te tomy, oznaczone jako pierwsza część niniejszej gramatyki, zostały objęte wspólnym tytułem *Morfologie. Druhy slov, tvoření slov*¹². Znajdujemy w nich bardzo spójny i klarowny opis niezbędnych zagadnień metodologiczno-teoretycznych stanowiących podstawę całości (w części 1.) oraz znakomicie usystematyzowane przedstawienie słowotwórstwa poszczególnych części mowy. W pierwszej omawiane są problemy słowotwórstwa rzeczowników, a w części 2 – zagadnienia derywacji przymiotnikowej, czasownikowej, przysłówkowej i liczebnikowej¹³.

Ze względu na temat i zakres niniejszego artykułu (a także limit stron) nie będę tu omawiała bliżej zawartości obu tomów, a ograniczę dalsze rozważania do produktywności słowotwórczej, zaznaczonej w tytule obecnej pracy.

W rozdziale poświęconym teoretycznym aspektom słowotwórstwa, w osobnym punkcie (ósmym), zatytułowanym *Slovotvorná produktivita*, zostały wskazane i syntetycznie omówione zasadnicze kwestie dotyczące rozumienia produktywności w słowotwórstwie (m.in. sposobu jej mierzenia i rejestrowania), podstawowej typologii, a także używanych określeń, wynikających z przyjętego w tomie skalarnego ujęcia niniejszego zjawiska – do kwestii tych zaraz wrócę.

Z literatury przedmiotu wiadomo, że prace nad koncepcją tejże gramatyki rozpoczęły się dużo wcześniej. František Štícha pisze o tym w studiach ukazujących

¹¹ Korpus ten rejestruje istniejące w czeszczyźnie w większości wypadków wyrazy od co najmniej połowy XX wieku, ale też (w wielu przypadkach) wyrażenia o wcześniejszych poświadczeniach (zob. Wstęp, s. 17).

¹² Pełny adres bibliograficzny dzieła podaję w bibliografii – zob. Štícha a kol. 2018.

¹³ W 2022 roku ukazały się dwa kolejne tomy gramatyki poświęcone fleksji – zob. *Velká akademická gramatika spisovné češtiny II. díl Morfologie*. Praha: Academia.

budowanie warsztatu naukowego, wykorzystującego dane korpusowe w opisie derywacji słowotwórczej, a zwłaszcza produktywności środków słowotwórczych.

I tak na przykład, we wcześniejszym artykule, o wiele mówiącym tytule *Jak následovat Miloše Dokulila, Štícha* (2013) przedstawia program słowotwórczych badań korpusowych. Za zasadniczy ich cel uznaje odpowiedź na następujące pytania: 1) jaki jest stopień realizacji we współczesnym *parole* określonych struktur potencjalnych? 2) czy stopień produktywności potencjalnej, systemowej jest wprost proporcjonalny do stopnia produktywności realnej w *parole* w danym czasie? 3) co w użyciu języka w danym okresie obniża wysoką produktywność systemową typu słowotwórczego?¹⁴ Z zaplanowanymi zadaniami w zakresie badań *stricte* korpusowych autor omawianego programu łączy przygotowanie ich teoretycznych podstaw, do których zalicza: a) określenie wartości systemowej formantów, b) zredefiniowanie pojęcia *typ słowotwórczy* poprzez nadanie mu większej „elastyczności” i ogólności, c) częściowe zrestrukturalizowanie zestawu kategorii słowotwórczych. Podstawową bazę sufiksów rzeczownikowych Štícha przejmuję z drugiego tomu *Tvoření slov v češtině* (Štícha 1967, s. 742–769), a następnie podejmuje działania mające na celu zmierzenie słowotwórczej produktywności empirycznej za pomocą danych korpusowych. W tym celu wybrane typy derywatów rzeczownikowych systematyzuje w siedmiu grupach, skupiających formacje słowotwórcze utworzone od czasowników mających tę samą końcową spółgłoskę w temacie fleksyjnym w ich postaci bezokolicznikowej. W odpowiadającej danej klasie jednostek tabelce podaje zarówno przykłady struktur (motywowanych określoną formą czasownika), należących do jednego z branych pod uwagę typów słowotwórczych, jak i liczbę poświadczeń formacji odpowiadających każdemu z tych typów w ČNK¹⁵. Wartość zestawionych w tabelkach liczb wyraża się nie tylko w tym, że informują one o obecności lub braku derywatów systemowych danego typu w korpusie, ale również w tym, że dane o ich frekwencji w uzusie mogą służyć jako podstawa przy ustalaniu produktywności słowotwórczej (zob. Štícha 2013).

W części teoretycznej nowej gramatyki, w rozdziale ósmym, noszącym tytuł *Slovotvorná produktivita*, podana jest następująca definicja zakresowa terminu *produktywność*, ograniczająca jego zasięg do przestrzeni słowotwórstwa – por.

Produktivitou ve sfěře tvoření slov se obecně rozumí **míra** účasti **slovotvorného prostředku** (komplexního slovotvorného formantu nebo určité jeho složky, např. slovotvorného afixu nebo typu hláskově alternace) **nebo slovotvorného typu** (pojatého

¹⁴ Potrzebę zadania ostatniego pytania badacz uzależnia od otrzymania negatywnej odpowiedzi na drugie pytanie.

¹⁵ Por. www.korpus.cz; przeszukiwanie korpusu jest możliwe dzięki specjalnie skonstruowanej wyszukiwarce PARK (Štícha 2013; Štícha a kol. 2018).

obecněji nebo speciálněji) **na tvoření nových slov** v daném jazyce určité doby (Štícha a kol. 2018, s. 168; wyróżnienia autorskie)¹⁶.

Jest ona zbieżna z przywołanym w poprzednim punkcie ogólnym ujęciem produktywności słowotwórczej przez Dokulila – mówiąc skrótowo: o jej istnieniu, a także sile świadczą nowe derywaty. Podobnie jak w dziele tego uczonego, także w najnowszej syntezie derywacji jest mowa o stopniach produktywności afiksów w ramach danego typu słowotwórczego. Na tej podstawie zasada się sześcieelementowa typologia, w której wskazane zostały następujące kategorie: *produktywność paradygmatyczna* (nieograniczona ani formalnie, ani funkcjonalnie), *wysoka*, *średnia*, *niska*, *minimalna* i *zerowa* (Štícha a kol. 2018, s. 171–172). Widać tu wyraźne nawiązanie do teoretycznych założeń Dokulilowskiej koncepcji produktywności systemowej, przeciwstawionej produktywności empirycznej, o czym wzmiankowałam wcześniej.

Odwołania korpusowe znajdują m.in. wyraz w postaci precyzyjnych informacji, np. o liczbie poświadczonych jednostek z danym sufiksem w określonej kategorii słowotwórczej; bywają też podstawą podziału derywatów w ramach danego typu, np. sufiksalnych nazw osobowych na dwie grupy: o najwyższej i najniższej frekwencji. Podawane są również konkretne liczby wystąpień (w korpusie SYN2009pub) derywatu o najwyższej frekwencji w obrębie typu słowotwórczego. Przykładowo: „Sufix *-tel*: *podnikatel* (117 663)”, przy czym są to dane dla leksemu, obejmującego wszystkie jego formy, np. *podnikatel*, *podnikatele*, *podnikatelé*, *podnikatelů* i in.; „Sufix *-átor*: *organizátor* (75 413), *moderátor*, *komentátor*, *iniciátor*, *ilustrátor* (3472)” – por. Štícha a kol. 2018, s. 191–192. Przy okazji wspomnę o nowatorskim podejściu przy ujęciu kwestii konkurencji formantów w ramach typu słowotwórczego na podstawie danych frekwencyjnych.

Zakończenie

Wykorzystanie danych korpusowych w opisie czeskiego słowotwórstwa, zaprezentowanym w przywołanej tu gramatyce, można śmiało uznać za wydarzenie epokowe w tym sensie, że są podstawy, aby sądzić, że wpłynie ono na zakres wiedzy na temat słowotwórstwa współczesnej czeszczyzny. Co więcej, stwarza też nowe możliwości jego opisu, związane z oglądem bogatej bazy tekstowej, ukazujących ogromny rejestr środków słowotwórczych w rozmaitych funkcjach.

W kontekście prowadzonych w tym artykule rozważań nasuwa się następująca myśl: po pięćdziesięciu sześciu latach Czesi otrzymali twórczą kontynuację

¹⁶ W tłumaczeniu: „Przez produktywność w słowotwórstwie ogólnie rozumie się miarę udziału środka słowotwórczego (złożonego formantu słowotwórczego lub określonej jego części, np. afiksu słowotwórczego lub alternacji głoskowej) lub typu słowotwórczego (o zakresie ogólnym lub specjalistycznym) w tworzeniu nowych wyrazów w danym języku określonego czasu”.

działa swojego wielkiego rodaka, Miloša Dokulila, w postaci starannie prze-myślanej syntezy nawiązującej do intuicji i wysiłku intelektualnego Mistrza, Jego dociekań naukowych, wyrażonych w autorskiej koncepcji teorii derywacji. Nowatorski charakter niniejszej syntezy wynika z zastosowania nowoczesnego aparatu metodologicznego, to znaczy – odniesienia do danych ČNK, wykorzystanych jako podstawa charakterystyki produktywności środków słowotwórczych, określania jej typów i stopni oraz uwiarygodniających ocen i rozstrzygnięć w tym zakresie, jak również bardzo ważnych dla języka czeskiego stylistycznych różnicowań derywatów. Nas, Polaków niewątpliwie cieszy to wielkie osiągnięcie Františka Štícha i jego zespołu. Możemy bowiem sięgać do rzetelnego i wiarygodnego opracowania derywacji również jako wzorca jej współczesnego opisu. Monografia ta wzmacnia w nas nadzieję, że w stosunkowo niedalekiej przyszłości powstanie nowa synteza polskiego słowotwórstwa, oparta na danych korpusowych, dzięki stale powiększającemu się objętość Narodowemu Korpusowi Języka Polskiego, a także rozwojowi słowotwórstwa korpusowego. Synteza ta stanowiłaby wielki krok naprzód w badaniach słowotwórstwa współczesnej polszczyzny, krok, w którego realizacji ważna rola mogłaby przypaść morfologii słowotwórczej zaprezentowanej w przywołanej tu nowej czeskiej gramatyce, która przez związek z teorią Miloša Dokulila bliska jest polskiej myśli słowotwórczej. Tymczasem lektura obu tomów nowej czeskiej gramatyki dostarcza zarówno dużo przyjemności, jak i pożytku. Na taki odbiór dzieła w moim przekonaniu mają wpływ dwa zasadnicze czynniki, o których wspomniałam: uporządkowany, jasny wykład oraz bogaty materiał korpusowy, tak *stricte* słowotwórczy, jak i ilustracyjny, ukazujący derywaty słowotwórcze w kontekstach, w ich naturalnym użyciu, w różnych odmianach i warstwach współczesnej polszczyzny.

Bibliografia

- ČNK: Český národní korpus; www.korpus.cz
- Dokulil, M. (1962). *Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Dokulil, M. (1979). *Teoria derywacji*. A. Bluszcz, J. Stachowski (tłum.). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo.
- GWJP (1998). *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia. I–II*. W: R. Grzegorzycykowa, R. Laskowski, H. Wróbel (red.). Wyd. 2 zmienione. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Štícha, F. (2013). Jak následovat Miloše Dokulila. W: F. Štícha (red.), *Gramatika a korpus 2012*. CD. Hradec Králové: Nakladatelství Gaudeamus. http://mam.ujc.cas.cz/grammar/img/GaKprg_261112.pdf

- Štícha, F. a kol. (2018). *Velká akademická gramatika spisovné češtiny. I. Morfologie. Druhy slov, tvoření slov. Část 1–2*. Praha: Academia.
- TSCĚ (1967). *Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen*. F. Daneš, M. Dokulil, J. Kuchař (red.). Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Waszakowa, K. (2005). *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny*. Warszawa: Wydawnictwa UW.
- Waszakowa, K. (2014). Perspektywy badań konfrontacyjnych słowotwórstwa. W: S. Mengel (red.), *Slavische Wortbildung im Vergleich. Theoretische und pragmatische Aspekte*, s. 1–28. Berlin: LIT-Verlag Dr. W. Hopf (= Slavica Varia Halensia, Bd. 12).
- Waszakowa, K. (2021a). Dłaczego *pani minister*, a nie *pani ministra*? O czynnikach oddziałujących na uzus i normę w zakresie nazw żeńskich. W: tejże, *Język w działaniu i działania na języku. Szkice semantyczno-słowotwórcze*, s. 171–189. Warszawa: Wydawnictwa UW.
- Waszakowa, K. (2021b). Wybrane aspekty integralnego związku derywatu słowotwórczego z aktem komunikacji (na przykładzie nazw żeńskich). W: P. Kowalski (red.) *Słowotwórstwo w przestrzeni komunikacyjnej*, s. 344–369. Warszawa: Instytut Sławistyki PAN. Prace Sławistyczne. Slavica.

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest przedstawienie sposobu ujęcia produktywności słowotwórczej w opracowanej pod kierunkiem Františka Štíchy dwutomowej zbiorowej syntezie słowotwórstwa współczesnej czeszczyzny, zatytułowanej *Velká akademická gramatika spisovné češtiny. I. Morfologie. Druhy slov, tvoření slov*, wydanej w 2018 roku. W polu uwagi znajdują się nawiązania do założeń Dokulilowskiej koncepcji produktywności, zaprezentowanej w opublikowanej w 1962 roku monografii pt. *Tvoření slov v češtině. Teorie odvozování slov*.

SŁOWA KLUCZOWE: język czeski, słowotwórstwo, produktywność, Dokulil, Štícha

KRYSTYNA WASZAKOWA
Instytut Języka Polskiego
Wydział Polonistyki
Uniwersytet Warszawski
ul. Krakowskie Przedmieście 26/28
00-927 Warszawa